

KARI TERÄS

Teollisuuden, joen ja jazzin rytmissä

Kari Teräs arvioi Jussi Koivuniemen kirjoittaman Porin kaupungin historian uusimman osan kautta paikallishistorioiden ajankohtaisia ongelmia, jotka ovat kuitenkin perimmäitään ns. ikuisuuskyseksiä. Yhä uudet tutkijapolvet ovat niihin törmänneet ja koettaneet etsiä niihin omia vastauksiaan. Koivuniemen teos tukeutuu paikallishistoriallisen tutkimuksen rikkaaseen perinteeseen, mutta avaa samalla uusia suuntia, löytää konkreettisia ratkaisuja iäisyysongelmiin. Nouseeko tilaustutkimusten taso ja arvostus, kun yliopistojen historian laitokset ottavat niitä tehdäkseen saadakseen ulkopuolista rahoitusta?

■ Jussi Koivuniemen Porin kaupungin historian uusiin osa *Joen rytmissä* on monella tavalla huomionarvoinen teos.¹ Sen kohteena on dramaattisen rakennemuutoksen läpikäynyt teollisuuskaupunki, joka on joutunut kuumeisesti etsimään uusia kehityssuuntia. Tutkimus kohdistuu aikaan, sota- ja sotavuosien uuden vuosikymmenen vaihteeseen, joka on tutkimuksellisesti erittäin haastava. Koivuniemen tutkimus on myös tehty ajankohtana, jolloin keskustellaan paikallishistorian, ja yleisemmin tilaushistorioiden, uudistamisesta. Porin kaupungin historiaan kohdistuu erityistä mielenkiintoa myös sen vuoksi, että se on toteutettu yliopistosopi-

muksen avulla, ja tekijä on työskennellyt Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksen tutkijana.

Koivuniemen tutkimus tarjoaa siten erinomaisen lähtökohdan pohtia myös yleisemmällä tasolla, tilaustöinä tehdyn, kaupunki- ja paikallishistorian tilaa ja kehityssuuntia. Paikallishistorioiden yleisiä ongelmia on käsitelty useaan otteeseen eri aikoina, ja kerta toisensa jälkeen pohdinnat ovat kohdistuneet samoihin kysymyksiin, joihin ei ole kuitenkaan saatu tyydyttäviä vastauksia.² Voi kuitenkin ounastella, että paikallishistorioiden uusiin vaihe, jossa tutkimus kohdistuu painokkaasti lähihistoriaan, luo edellytyksiä löytää myös käytännöllisiä ratkaisuja ikuisuusongelmiin. Tästä on jo havaittavissa selviä merkkejä. Koivuniemen teos on tässä suhteessa kiinnostava, koska se näyttää asettuvan eräänlaiselle vedenjakajalle. Se tukeutuu paikallishistorioiden pitkään perinteeseen, mutta viittoon samalla myös uusiin suuntiin.

Kaksijakoinen kaava

Paljon on puhuttu ns. paikallishistoriallisesta kaavasta, vakiintuneista käytännöistä, jotka ovat tehneet eri paikkakuntia käsittelevät historiateokset toistensa kaltaiseksi. Käsiteltävät asiat ovat olleet ikään kuin ennalta määrättyjä, jolloin spesifi paikallinen ei ole aina päässyt hallitsemaan historiateosten

1. Jussi Koivuniemi (2004), *Joen rytmissä. Porin kaupungin historia 1940–2000*. Porin kaupunki, Hämeenlinna. 600 s.

2. Ks. Päiviö Tommila (1996), paikallishistorian tutkimus eilen ja tänään. Teoksessa Mauno Jokipii (toim.), *Paikallishistoria*. Jyväskylä, 21–22.

rakennetta ja painopisteitä. Alalle on vuosikymmenien saatossa syntynyt vahvoja konventioita, jotka ovat määritelleet mitä aiheita ja missä suhteessa paikallishistorioissa käsitellään. Kun paikallishistorian ”lähes pakosta käsittelemien asioiden” määrä on koko ajan kasvanut lähestyttäessä nykyäikää, on yhä ilmeisemmäksi vaaraksi käynyt se, että paikallishistorioista tulee pinnallisia, pelkästään kuvailevia esityksiä kohteestaan.³

Paikallishistorian kaava on kaiken kaikkiaan ollut kaksijakoineinen asia. Toisaalta se on ollut omiaan nostamaan paikallishistoriallisen tutkimuksen tasoa, koska se on asettanut tutkimuksellisia vaatimuksia ja tuonut selkeää vertailupohjaa historiateosten arvioimiseksi. Sille on myös ollut työekonomisia perusteita, koska se on helpottanut suoriutumaa työstä aikataulussa, joka on usein puristettu liian kireäksi tehtävän vaativuuteen nähden. Toisaalta se on ollut omiaan kangistamaan paikallishistoriallista tutkimusta. Kaava ei ole ainakaan kannustanut rakentamaan työtä selkeästi kohteen ehdoilla eikä tarttumaan sen erityisongelmiin. Yhdenmukaisen käsittelytavan taustalla on saattanut alun perin olla ajatus kansallisen historian kirjoittamisesta paikallisten tutkimusten kautta. Onko se sitten edesauttanut Suomen historian käsittelyä paikallisena ilmiönä? Jossain määrin voidaan kysymykseen vastata myönteisesti, mutta stereotyyppinen tarkastelu ei ole kuitenkaan sinänsä ratkaissut monisyistä ongelmaa kansallisen ja paikallisen suhteista.

Kaavan sisältämiä mahdollisuuksia ei ole kuitenkaan täysipainoisesti käytetty hyväksi paikallishistoriallisessa tutkimuksessa. Samoja teemoja käsittelevät paikallishistorialliset tutkimukset luovat poikkeuksellisen hyvät edellytykset vertailulle: kohde on mahdollista asettaa laajempaan yhteyteen, hakea siitä yleisiä ja spesifejä piirteitä peilaamalla sitä muihin paikkakuntiin, joko naapuripitäjiin tai täysin erilaisiin paikkakuntiin. Vertailun vähäisyyttä voidaan pitää paikallishistoriallisen tutkimuksen yhtenä keskeisenä ongelmana. Koivuniemen Porin historiaan sisältyy poikkeuksellisen paljon vertailua, vaikka sitä ei käytetä systemaati-

tisena metodina. Se on tuonut syvyyttä ja kerroksellisuutta Porin lähihistorian tarkasteluun, auttanut asettamaan tärkeitä kysymyksiä ja havaitsemaan kaupungille tyypillisiä piirteitä.

Kaava on syntynyt aikana, jolloin paikallishistoriallisen tutkimuksen painopiste oli vanhemmassa historiassa. Se ei näytä toimivan myönteisellä tavalla siirryttäessä käsittelemään 1900-lukua ja erityisesti sotien jälkeistä aikaa, hyvinvointiyhteiskunnan muotoutumista paikallisella tasolla. Kaikkien kuntien ja erityisesti suurten kaupunkien toimintasäde on laajentunut radikaalisti viimeisten vuosikymmenien aikana. Kun keskiajan tai 1600- ja 1700-luvun osalta on vielä ajateltavissa, että historiateoksessa tarkastellaan kattavasti kaupungin toiminnan eri puolia, niin lähihistorian kohdalla se tuntuu ylivoimaiselta, suorastaan mahdottomalta tehtävältä. Koivuniemi on lähtenyt tekemään mahdottomasta mahdollista, hänen tarkastelukulmaansa voi pitää kokonaisvaltaisena, ja hän on onnistunut toteuttamaan sen sangen hyvin, tekemällä uskomattoman suuren ja perusteellisen työn. Se tarkoittaa samalla valtavan aineisto- ja faktamäärän sisällyttämistä yhteen teokseen.

Kenen ehdoilla?

Akateemisen ja tilauksesta tehtävän historian tutkimuksen suhde on niin ikään yksi ikuisuus kysymyksistä, joka on puhuttanut pitkään. Yksi osa tätä ongelmaa on tilaustöiden (ali)arvostus akateemisessa maailmassa. Tilaustöihin suhtaudutaan yliopistoissa vieläkin melkoisen epäluuloisesti: ne eivät voi monien mielestä lähtökohtansa vuoksi olla tieteellisesti korkeatasoisia ja innovatiivisia tutkimuksia. Niillä ei anneta täyttä meriittiarvoa, vaikka ne olisivat kuinka laadukkaita; onneksi tästä linjasta on jo merkittäviä poikkeuksiakin. Yliopistojen ja tutkijoiden kannalta kyse on ulkopuolisella rahoituksella tehtävästä tutkimuksesta, asiasta, jota tänä päivänä pidetään akateemisessa maailmassa tavoittelemisen arvo-

3. Sitaatti Mauno Jokipiin artikkelista Paikallishistorian kirjoittamisen problematiikkaa. HAik 4/1982, 17.

senä. Yliopistojen historian laitokset ovat lähteneet kilpailemaan tilaustyömarkkinoille. Odottaa sopii, että se alkaisi näkyä tilaushistorioiden arvostuksen lisääntymisenä ja laadun paranemisena.

Tilaaajien ja akateemisen maailman intressejä ja tavoitteita pidetään yleisesti ristikkäisinä. Ristiriidan ratkaisemiseksi on usein suositeltu toimimista tilaaajien vaatimalla tavalla. Tilaaajien oletetaan – usein ilman varsinaista näyttöä – edellyttävän jotakin sellaista, joka sulkee pois tieteellisesti pätevän tutkimuksen. On totta, että kaupunkihistorioilla, ja muillakin tilaustöillä, on osittain sellaisiakin tehtäviä, joita ei kaikelle historiantutkimukselle aina aseteta: ne toimivat eräänlaisina käsikirjoina tai hakuteoksina, niitä käytetään hyväksi kotiseutuhistorian opetuksessa tai paikallisen identiteetin rakentamisessa, viranomaiset hyödyntävät niitä omassa valmistelutyössään, niistä voidaan ammentaa kaupallisia ideoita matkailuelinkeinon kehittämiseksi jne. On kokonaan toinen asia, sotivatko nämä monet käyttötarkoitukset jotenkin periaatteellisesti laadukasta tutkimusta vastaan. Näyttää pikemminkin siltä, että tilaajat määrittelevät suhteellisen harvoin tarkasti millaisen historiateoksen he haluavat, perinteiden voima tuntuu selvästi vahvemmalta tekijältä. Toinen kaupunki seuraa toista, ala kehittyy tai juuttuu paikalleen tarjolla olevien mallien mukaan. Historiantutkijoiden itsensä tulisi ottaa nykyistä suurempi vastuu historiateosten sisällöllisistä linjanvedoista, ehdottaa erilaisia vaihtoehtoja ja innovatiivisia ratkaisuja tilaaajille.

Tieteellisesti korkealle arvostetut tuoreet erityishistoriat, kuten Markku Kuisman KOP:n historian historian uusin osa, Martti Häikiön Nokian historia tai Antti Kuusterän toimittama antologia Partekin satavuotisesta historiasta, tarjoavat yhden ratkaisumallin: teettäjä antaa tutkijoille mahdollisimman vapaat kädet, mikä kertoo puolin ja toisin vallitsevasta luottamuksesta. Aivan ilman ehtoja ei suuria kustannuksia kysyvään hankkeeseen tietenkään lähdetä, mutta silloin kun tekijöiden ammattitaitoon on luotettu, ovat myös tulokset olleet rohkaisevia.

Toinen suositeltava vaihtoehto on se, että tilaustöissäkin toimitaan mahdollisimman paljon akateemisen maailman mallin mukaisesti. Tilaustyötä varten tulisi laatia tutkimussuunnitelma, jossa määritellään metodit, kysymyksenasettelut, rajaukset, painopisteet ja hahmotellaan muutoinkin työn luonne ja tavoitteet mahdollisimman tarkasti; työsuunnitelmakäytäntö on vähitellen yleistymässä. Tässä valmisteluvaiheessa tilaaja ja tutkija voivat keskustella ja sovitella erilaisia näkökantoja ja toiveita. Suunnitelma helpottaa tutkijan työtä, auttaa hankkeen seurantaan ja ehkäisee mahdollisia riitoja siitä, vastaako tehty työ tilausta. Huolellisen etukäteissuunnittelun avulla on mahdollista kaventaa tilaustöiden ja akateemisten tutkimusten välistä kuilua ja tehdä tilaustöistä tavoittelemisen arvoisia myös akateemisen maailman kannalta. Jos tilaaja hyväksyy suunnitelman, joka perustuu historiantutkimuksen uusimpiin virtauksiin ja joka sisältää tutkimuksellisesti innovatiivisia ratkaisuja, niin asia on sillä selvä. Tieteellisesti korkeatasoinen, laajaan dokumentoituun aineistoon perustuva ja kohdetta ja lähteitä kriittisesti analysoiva tutkimus on myös tilaaajien etujen mukainen: se on uskottava ja se säilyttää arvonsa. Monet historiateosten teettäjät haluavat erottua massasta, jos siihen vain tarjoutuu tilaisuus.

Tilaushistorian suunnitteluvaiheeseen kuuluu elimellisesti se, että otetaan huomioon teoksen kohdeyleisö, jota ei tule nähdä suinkaan tieteellisyyden esteeksi vaan pikemmin sen ehdoksi: yleisö on mukana tutkimusprosessin alusta lähtien eikä vain silloin kun teosta aletaan markkinoida. Tutkijan ammattitaidon yhtenä tärkeänä mittarina voidaan pitää hänen kykyään ottaa huomioon yleisönsä ja vakuuttaa se omista tuloksistaan; tämä kuuluu kaikkeen historiantutkimukseen, ei pelkästään tilaustöihin. Paikallishistoria on tarkoitettu ensi sijassa kaupungin tai kunnan asukkaille, jotka haluavat saada historiallista perspektiiviä omaan elinympäristöönsä. Samalla kyse on tieteellisestä tutkimuksesta, joka sijoittuu osaksi laajempaa kaupunkihistoriallista kenttää. Näiden tehtävien välille ei tule rakentaa keinotekoista muuria.

Jos otetaan lähempään tarkasteluun kysymys siitä, missä ovat suurimmat erot uusimman akateemisen historiantutkimuksen ja tilaustöiden valtaviirran välillä, niin ne voisi pelkistää yhteen seikkaan, jolla on monta nimeä: tutkimusongelman, näkökulman tai ”punaisen langan” puutteeseen. Vaikka kaikki akateeminen historiantutkimukseen ei perustu selkeään tutkimusongelmaan, niin sen puuttuminen on vielä ilmeisempi tilaushistorioissa, kaupunkihistoriat mukaan lukien. Eksplisiittisesti ilmoitettu näkökulma ei kuitenkaan merkitse luopumista kohteen kokonaisvaltaisen analyysin tavoitteesta. Näkökulma ei tarkoita kaipaavaa tarkastelukulmaa, vaan laajan kokonaisuuden käsittelyä määrätystä perspektiivistä. Tällä tavalla saadaan varsinkin lähihistoriassa välttämättömille rajauksille vankka perusta. Esimerkiksi kaupungin eri sektoreita ei tarvitse käsitellä yksityiskohtaisesti, mutta sen sijaan on tarpeellista miettiä niiden asemaa ja merkitystä suhteessa työn perusongelmaan. Tuoreista kaupunkihistorioista on mainittava Pekka Ahtiaisen ja Jukka Tervosen kirjoittama *Vantaan historia 1946–1977*, jossa tekijät eivät yritä kertoa kaikesta kaikkea, vaan keskittyvät kunnan nopean kasvun käsittelyyn, sen syihin ja vaikutuksiin. He tarkastelevat tästä näkökulmasta yhdyskuntarakenteeseen, hallintoon, kunnallispolitiikkaan, väestöön ja asumismuotoihin liittyviä kysymyksiä. Selkeä ”punainen lanka” tuo Vantaan historiaan jäntevyyttä ja jännittävyttäkin: lukija pysyy eläytymään siihen murrokseen, jonka alueeltaan pienentynyt ja väestömäärältään räjähdysmäisesti lisääntynyt maalaispitäjä koki kolmen vuosikymmenen aikana.⁴

Pori ja savupiiputeollisuus

Jussi Koivuniemen tutkimukseen sisältyy myös kiinnostava näkökulma, Porin teollisuuden ja kaupungin kehityksen välinen suhde, vaikka hän ei tätä perusongelmaansa kovin selvästi määrittele; se kuitenkin nousee työn edetessä hallitsevaksi ja jäsentäväksi aihepiiriksi. Kyse on kansainvälisesti merkittävästä kaupunkihistoriallisesta ongelmasta, ns. taantuvien teollisuuspaikkakun-

tien problematiikasta, josta löytyy vertailuaineistoa niin idästä kuin lännestä. Pori on puhdaspiirteisenä teollisuuskaupunkina tämän aihepiirin kannalta erinomainen tutkimuskohde.

Kaupungin laajeneminen ja hyvinvointi liittyi pitkään, aina 1970-luvulle saakka, savupiiputeollisuuden kasvuun ja kukoistukseen. Kaupungin suurin teollisuusyritys ja ylpeys, monialayhtiö Rosenlew, työllisti vielä 1970-luvun puolivälissä joka kolmannen teollisuustyöntekijän Porissa. Kaupungin teollisuudella oli muitakin merkittäviä lipupilaivoja erityisesti metalli-, tekstiili ja metsäteollisuudessa. Koko kaupunki joutui kuitenkin vuosikymmenen lopulta lähtien syvään kriisiin, kun teollisuuden kannattavuus alkoi heiketä dramaattisesti kiristyvän kansainvälisen kilpailun vuoksi. Teollisten työpaikkojen nopea supistuminen uhkasi ajaa kaupungin rajuun takaperoiseen kehitykseen: Pori menetti vuosina 1981–1993 yli puolet teollisista työpaikoistaan. Joukkotyöttömyys löi vahvan leiman Porin julki- suuskuvaan. Kaupungin työttömyysluvat asettuivat pysyvästi koko maan lukujen yläpuolelle.

Porin historia toisen maailmansodan jälkeen on poikkeuksellisen dramaattinen. Jotta siihen pääsee kiinni, on tartuttava olennaiseen, keskityttävä kaupungin teollisen historian syvälliseen käsittelyyn. Koivuniemi paneutuu laajaan alkuperäisaineistoon tukeutuen Porin merkittävimpien teollisuuslaitosten ja laajemminkin elinkeinoelämän kehitykseen. Hän ei tyydy pelkästään julkaistuihin yrityshistorioihin, jollaista ei esimerkiksi Rosenlew-konsernin uusimmista vaiheista ole edes tehty, vaan on perehtynyt laajasti niiden omiin aineistoihin. Jotta analyysi olisi riittävän syvää, täytyy teollisuuslaitosten sisäistä kehitystä, tuotantoprosessien tehostamista ja liiketoiminnallisia ratkaisuja, käsitellä perusteellisesti. Teollisuuden ja kaupungin kohtalonyhteydestä ei voi saada kunnollista käsitystä pitäytymällä vain jälkimmäiseen ja sen tuottamiin ai-

4. Pekka Ahtiainen–Jukka Tervonen (2002), *Vantaan historia 1946–1977. Kasvua, yhteistyötä, hyvinvointia*. Vantaan kaupunki.

neistoihin. Porin historia on sekä oivallista teollisuushistoriaa että pätevää kaupunkihistoriaa, ja nimenomaan sen vuoksi, että molemmat otetaan vakavasti ja että näiden kahden väliseen suhteeseen jaksetaan paneutua. Jos jotain jää kaipaamaan, niin tutkimus olisi voinut keskittyä vielä enemmän tähän ydinkysymykseen, rajaukset olisivat voineet olla vielä tiukempia. Välillä teoksessa mennään sellaiseen sektorikohtaiseen kaupungin toimintojen yksityiskohtaiseen tarkasteluun, jossa teoksen kiistämätön punainen lanka katkeaa.

Porin historia erottuu edukseen alan yleisilmeestä juuri sen vuoksi, että Koivuniemi hakee selityksiä teollisuuden rakennemuutokselle. Porin teolliselle murrokselle ei voida Koivuniemen mukaan löytää vain yhtä syytä, vaan kyse oli monen eri tekijän summasta. Hän kiinnittää huomiota siihen, että Porin suuret tehtaot edustivat ennen muuta vientiteollisuutta, minkä vuoksi maailmankaupan vapautuminen ja idänkaupan romahtaminen koskettivat niitä kovalla kädellä. Raskas konepaja- ja metalliteollisuus oli 1980-luvulla vahvasti sidoksissa idänkauppaan. Talouden globalisoitumisen vaikutukset tulevat kouriintuntuvasti esiin Porin teollisuuden taantumassa. Teollisuuden keskittyminen, suuret fuusiot ja kansainvälistyminen hävittivät erityisesti 1980-luvulta lähtien teollisuusyritysten paikkakuntasidonnaisuutta. Porilaisuus painoi yhä vähemmän suuryritysten päätöksenteossa, jossa tehtiin suuria tuotannon sijoittumiseen ja investointeihin liittyviä ratkaisuja. Vaikka Porin teollisuus joutui suuriin vaikeuksiin, löytyi kaupungista kuitenkin aloja ja yrityksiä, jotka sopeutuivat uusiin olosuhteisiin ja kaupunkiin syntyi myös uutta elinvoimaista elinkeinotoimintaa: teollisuus säilyi kaikesta huolimatta kaupungin yhtenä tukijalkana.

Uudella rytmillä ylöspäin

Porin historia näyttää ja tuntuu Porin historialta, koska siinä uskalletaan tarttua kaupungin spesifeihin ongelmiin. Juuri tämän vuoksi teoksella on yleisempää merkitystä. Koivuniemi onnistuu kytkemään Porin his-

torian viimeiset vuosikymmenet koko maan yleisempään yhteiskunnalliseen kehitykseen, mutta tavalla jossa kohde ei kadota omaa erityisluonnettaan. Suomen taloudellinen ja poliittinen historia saa lisäväriä paikallisuuden kautta: kun Koivuniemi sijoittaa Porin laajempaan kontekstiin, hän kirjoittaa myös yleisempää suomalaista yhteiskuntahistoriaa. Juuri tähän pitäisi paikallishistorioissa enemmän pyrkiä, sillä kyse ei ole Suomen historian paikallisesta kuvittamisesta vaan paikallisuuden sijoittamisesta kansalliseen historiaan. Porin historiaa voi lukea suomalaisen hyvinvointivaltion synnyn ja sen kriisiytymisen historiana. Koivuniemi tarkastelee kaupungin väestörakennetta, palvelujen kehitystä ja kaupungin taloudellista perustaa tavalla, joka auttaa ymmärtämään yleisempiäkin yhteiskunnallisia prosesseja. Jatkossa toivoisi, että kaupunki teettäisi eri hallintokuntien, kuten sosiaali- ja terveys- tai koulutoimen, historioita, jolloin asioita voisi tarkastella vielä enemmän kuntalaisten näkökulmasta. Ei voida kuvitella, että suurten kaupunkien lähihistoria olisi yhdellä teoksella kuitattu.

Kun Koivuniemi käsittelee Porin asteittaista nousua elinkeinoelämän rakennemuutoksesta, hän tuo kaupunkihistorian tutkimukseen mukaan kaksi ”uutta” aluetta: ensinnäkin ympäristön, joka liittyy Porissa teollisuuden ohella erityisesti Kokemäenjokeen ja sen suistoalueeseen, ja toiseksi kulttuurin, joka sai erityisen aseman Porin kaupungin uusissa strategisissa kaavailuissa 1980- ja 1990-luvulla. Pori pyrki kääntämään osittain teollisuuden aiheuttamat ympäristöongelmat voitoksi ja tarkastelemaan ympäristönsuojelua ja alueen arvokasta luontoa voimavarana. Porin ainutlaatuisesta ympäristöstä koetettiin tehdä kaupunkisuunnittelua ohjaava voima. Joen puhdistuminen on ollut suuri ilonaihe porilaisille. Kulttuurilla ja huomattavilla panostuksilla koulutukseen Pori koetti täyttää teollisuuden jättämää aukkoa. Näin tapahtui myös aivan fyysisesti: vanhat alkuperäisestä käytöstä poistuneet tehdasrakennukset ovat saaneet uusia käyttötarkoituksia. Jazz viihdyttää tunnetusti suistoalueilla, mutta se soi komeasti myös tehdashalleissa. Kiinnostava-

va kysymys on Porin kaupungin harrastama systemaattinen imagonrakennus, jolla koetettiin lisätä kaupungin vetovoimaisuutta ja luoda kuvaa dynaamisesta, uudesta Porista. Koivuniemi lukee Porin selviytyjien joukkoon, kaupunki pystyi ottamaan kursin ylöspäin hakemalla ennakkoluulottomasti uutta tukevaa pohjaa jalkojensa alle.

Paikallishistorioiden ulkoasu on kehittynyt harppauksellisesti viimeisten vuosien aikana. Niiden yleisilme ei ole enää harmaa ja ankea. Graafisella suunnittelun keinoilla

ja kuvien onnistuneella käytöllä on moni teos saatu eläväksi ja houkuttelevaksi. Kuvituksella on paikallishistoriassa aivan erityinen merkitys: porilaisetkin kokevat varmasti monta elämystä kirjan valokuvia selaillessaan. Porin historian ulkoasu on erittäin onnistunut, se on hallittu, tasapainoinen ja tekstiä tukeva. Erityisesti on kiitettävä teoksen havainnollisia kuvioita, joista kaupungin kehityksen suuret linjat tulevat esiin oivallisella tavalla. ■